

Grenlandskonferansen –
lærerkurs i kjemi for
mellomtrinnet

Forsøk: Rødspritraketter

- *«utforske faseoverganger og kjemiske reaksjoner og beskrive hva som kjennetegner dem»*
- *«bruke partikkelmodellen til å forklare faseoverganger og egenskapene til faste stoffer, væsker og gasser»*
- *«gjøre rede for betydninger av noen forbrenningsreaksjoner»*
- Forsøket går ut på å lage raket som bruker rødsprit som drivstoff
  - Rødsprit: etanol + 2-propanol (+ litt annet)
- I en forbrenningsreaksjon reagerer et stoff med oksygen og det dannes et oksid (eller flere)
- Vi bruker etanol som eksempel
  - $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}(\text{g}) + 3\text{O}_2(\text{g}) \rightarrow 2\text{CO}_2(\text{g}) + 3\text{H}_2\text{O}(\text{l})$

- Vi bruker etanol som eksempel
  - $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}(\text{g}) + 3\text{O}_2(\text{g}) \rightarrow 2\text{CO}_2(\text{g}) + 3\text{H}_2\text{O}(\text{l})$
- En karbonforbindelse som brenner (reagerer med oksygen) og det dannes CO_2 og H_2O
- Det dannes flere partikler gass og det kan derfor skje et volumarbeid
- I flytende form brenner rødspriten kontrollert, vi trenger den i gassform for å få en god rakett
- Bruker kroppsvarme + risting for å få flasken full av «rødsprit-damp»
- Når vi antenner dampen vil vi få «lift-off» for raketene våre 😊

Fremgangsmåte/huskeliste

- Tørre flasker med et 5-6 mm hull i korken
- Ta ca. 2 teskjeer med rødsprit i flasken og sett på korken
- Hold over hullet med en finger og rist på flasken
  - Kan eventuelt bruke noe kroppsvarme (hånd, mage) for å hjelpe til med faseovergangen/fordampingen

- Legg flasken på gulvet et sted hvor det er trygt å avfyre raketten. OBS! raketten vil gå i motsatt retning av der korken/åpningen er
- Det er ikke lett å forutse hvilken vei flasken går så viktig at det er klar bane i den retningen flasken vil gå
- Man kan vurdere å lage en rampe for utskytingen for å ha litt kontroll på retningen til raketten

Tema: Kjemiske reaksjoner og kjennetegn

- *«utforske kjemiske reaksjoner og beskrive hva som kjennetegner dem»*
- I en kjemisk reaksjon er det et eller flere utgangsstoff (reaktanter) som reagerer og det dannes et eller flere nye stoffer (produkter). Sterke bindinger brytes og det dannes nye sterke bindinger.
- Noen typiske kjennetegn på at det skjer en kjemisk reaksjon:
  - Gassdannelse
  - Fargeendring
  - Utfelling av stoffer
  - Energiforandringer

Fargeendring: Stålull reagerer

- Vi skal bruke stålull i to ulike reaksjoner
  - En redoksreaksjon og en forbrenningsreaksjon
- Stålull er i hovedsak jern
- La oss brenne litt stålull!

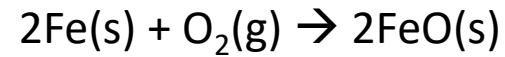
Fremgangsmåte:

- Vi veier inn mellom 5 og 10 gram stålull og noterer ned vekten
- Gjør stålullen så «luftig» dere klarer
- Så antenner vi stålullen
  - Gassbrenner, lighter eller 9V batteri(!)
  - Bare før polene på batteriet boret på stålullen så antennes den
  - Brenner lett av seg selv
- Ha stålullen i/på noe som tåler varme

- Se etter synlige tegn på at det har skjedd en kjemisk reaksjon
  - Fargeendring, energiforandring

- Etter endt reaksjon veier vi stålullen på nytt
  - La elevene lage en hypotese for hva som vi skje med vekten før de utfører forsøket
- Hvordan kan stålullen veie mer enn før den brant?

Reaksjonsligning:

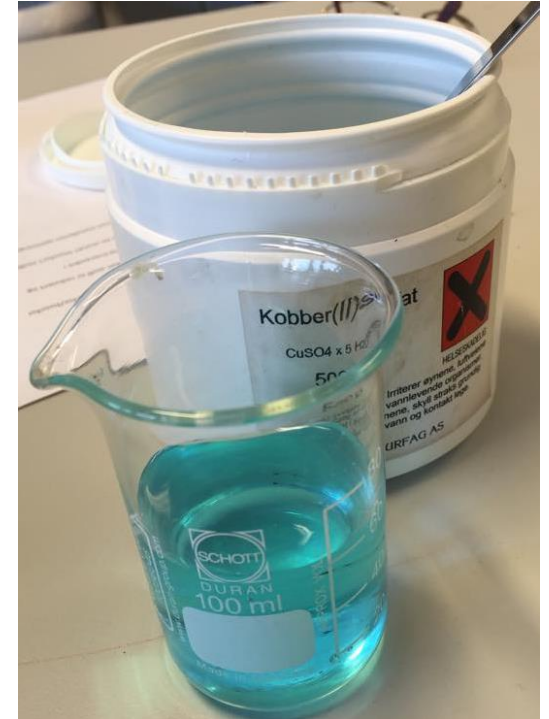
- Ser at stålullen blir tyngre fordi det bindes oksygen fra luften til jernet som er der fra før
- Det dannes ingen gasser i reaksjonen når jern reagerer med oksygen

Jern blir oksidert

- Vi lager litt kobberklorid/sulfat løsning i et begerglass og noterer oss fargen på løsningen
- Fordel løsningen i to små begerglass
- I det ene legger vi oppi litt stålull
- Observer eventuelle endringer som kan tyde på at det skjer en kjemisk reaksjon

- Blåfargen blir svakere, blåfargen er karakteristisk for Cu^{2+} ioner
- Stålullen blir farget rød – kobbermetall som dannes når kobberionene reduseres
- Det utvikles varme

Tema: Faseoverganger

- Forsøk 1: Implosjon
- Forsøk 2: Isbiter som smelter

Forsøk – Implosjon

- Ta en tom drikkeboks av aluminium og fyll med **litt** vann, bare så det er litt i bunnen av boksen
- Varm kraftig opp over en gassbrenner, du skal se (eventuelt høre) at vannet i boksen koker
- Snu boksen kjapt på hodet i et kar med kaldt vann
- Boksen blir fylt med vanndamp som tar stor plass sammenlignet med vann i væskeform
- Når dampen avkjøles raskt og går over til væske vil den ta mye mindre plass og det blir et undertrykk i boksen

Forsøk: Isbiter i saltvann

- Isbiter med konditorfarge smelter i ferskvann og saltvann og man kan observere hvordan vannet som var i isbiten går fra fast form til flytende
- Vannet fra isbiten vil oppføre seg ulikt i ferskvann og saltvann
- Vi lager saltvann med ca. 10 % salt, f.eks. 300 mL + 30 g salt
- Legg en isbit med farge i hvert sitt begerglass med like volum av vann fra springen og saltvann og observer

Forsøk: Kalsium, magnesium og natrium i vann

- «*bruke atommodeller og periodesystemet til å gjøre rede for egenskaper til grunnstoffer og kjemiske forbindelser*»
- Utforsker hvordan de tre grunnstoffene kalsium, magnesium og natrium oppfører seg i vann og forklarer egenskapene ut fra periodesystemet og elektronfordelingen til atomene

The image shows a portion of the periodic table with the following elements highlighted in a red box:

perio- der	1 alkali- metaller	2 jordalkali- metaller	3	4	5	6
1	1 1,008 H hydrogen					
2	3 6,94 Li litium	4 9,012 Be beryllium				
3	11 22,99 Na natrium	12 24,31 Mg magnes- ium				
4	19 39,10 K kalium	20 40,08 Ca kalsium	21 44,96 Sc scandium	22 47,87 Ti titan	23 50,94 V vanadium	24 52,00 Cr krom

Callout box for Au (Gold):

- atom-nummer → 79
- atom-symbol → Au
- navn → gull
- gammelt ↑ symbol
- vekt → 196,966569

- Vi fyller et reagensrør ca. halvfullt med vann
  - Kaldt, varmt, lunkent?
- I vannet putter vi først en bit magnesium (1-2 cm) og observerer hva som skjer
  - Kan også ha et par dråper fenolftalein i vannet

- Gjentar prosedyren med et nytt reagensrør og en eller to biter kalsium og observerer hva som skjer
  - Evt. fenolftalein

perioder grupper ↓	1 alkali- metaller	2 jordalkali- metaller	3	4	5	6
1	1 1,008 H hydrogen					
2	3 6,94 Li litium	4 9,012 Be beryllium				
3	11 22,99 Na natrium	12 24,31 Mg magnes- ium				
4	19 39,10 K kalium	20 40,08 Ca kalsium	21 44,96 Sc scandium	22 47,87 Ti titan	23 50,94 V vanadium	24 52,00 Cr krom

atom-
nummer →

atom-
symbol →

navn →

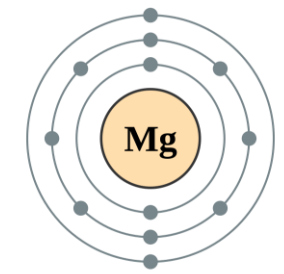
gammelt ↑
symbol

79 Au gull

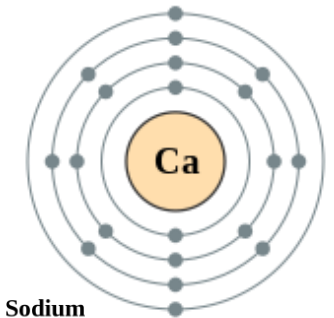
- Både kalsium og magnesium har 2 elektroner i ytterste elektronskall
- Kalsium har ett elektronskall mer enn magnesium som betyr at elektronene i det ytterste skallet trekkes svakere mot kjernen og letter kan avgis i kjemiske reaksjoner
- Reaksjonen skjer derfor lettere og dermed raskere
- Temperaturen på vannet?

- Hvordan skiller natrium seg fra kalsium og magnesium?
- Hvordan tror elevene dette vil påvirke egenskapene til natrium?
  - Viser som en demonstrasjon

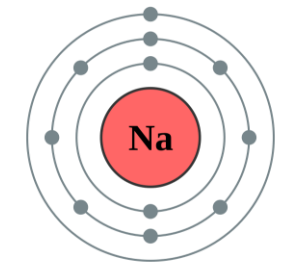
12: Magnesium 2,8,2

20: Calcium 2,8,8,2

11: Sodium 2,8,1

Forsøk: Saltsyre og sink

«utforske og beskrive hvordan noen stoffer kan endre seg når de blandes med andre stoffer»

«utforske faseoverganger og kjemiske reaksjoner og beskrive hva som kjennetegner dem»

«bruke partikkelmodellen til å forklare faseoverganger og egenskapene til faste stoffer, væsker og gasser»

- Sinkmetall oksideres av saltsyren og vi får dannet hydrogengass fra hydrogenatomene i saltsyren som blir redusert.
  - Denne kan man gjøre en del gøy med hvis man får samlet den opp på en gunstig måte

- Et annet alternativ er å bruke eddik (vanlig 7 %) og magnesiummetall
  - Gjøres på samme måte
  - Magnesiummbånd koster ca. 100 kr for 25 m, som holder lenge

«Fremgangsmåte»

- Et reagensrør fylles omtrent halvfullt med saltsyre og noen biter med sinkmetall puttes oppi
- Reaksjonen starter umiddelbart
  - Reaksjonsfarten avhenger av ulike faktorer vi skal komme tilbake til
- Vi bruker propp og gummislanger til å samle opp gassen i et annet rør
- Fyller et reagensrør med vann og setter det opp ned i et kar/begerglass med vann slik at vi kan se når det har blitt fylt opp med hydrogen
- Merk: Hydrogen er lettere enn luft så hold åpningen av røret nedover
- Ta reagensglasset bort til en åpen flamme og observer hva som skjer

